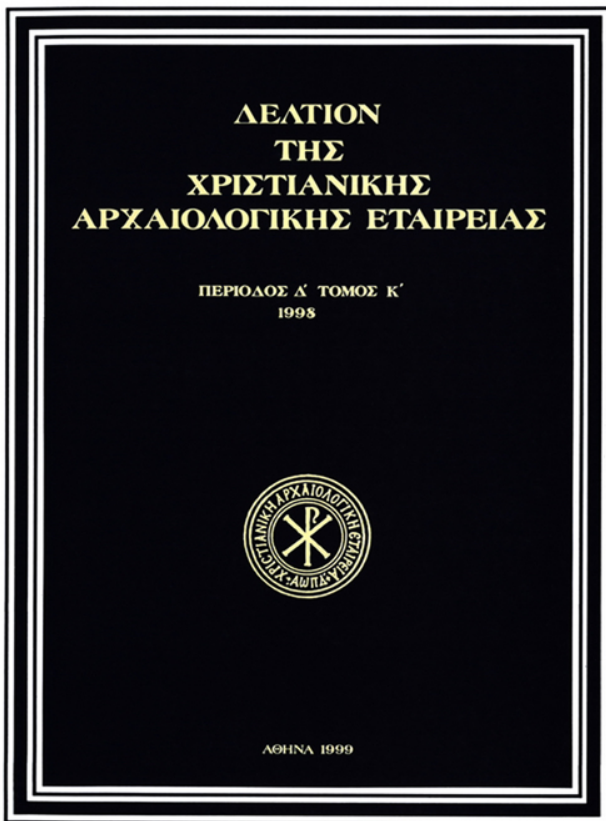

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 20 (1999)

Δελτίον ΧΑΕ 20 (1998-1999), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Δημητρίου Ι. Πάλλα (1907-1995)

Η βασιλική του Θύρσου στην Τεγέα και η επιγραφή της

Άννα ΑΒΡΑΜΕΑ

doi: [10.12681/dchae.1189](https://doi.org/10.12681/dchae.1189)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΒΡΑΜΕΑ Α. (1999). Η βασιλική του Θύρσου στην Τεγέα και η επιγραφή της. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 20, 35-40. <https://doi.org/10.12681/dchae.1189>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η βασιλική του Θύρσου στην Τεγέα και η επιγραφή
της

Άννα ΑΒΡΑΜΕΑ

Δελτίον ΧΑΕ 20 (1998), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Δημητρίου Ι. Πάλλα (1907-1995) • Σελ. 35-40

ΑΘΗΝΑ 1999

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ ΘΥΡΣΟΥ ΣΤΗΝ ΤΕΓΕΑ ΚΑΙ Η ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ

Η μεγάλη τρίκλιτη βασιλική της Τεγέας, η λεγόμενη βασιλική του Θύρσου, έχει από πολύ παλιά απασχολήσει πολλούς μελετητές, τόσο για τις ενδιαφέρουσες ψηφιδωτές παραστάσεις της όσο και για την επιγραφή του κεντρικού της κλίτους (Εικ. 1). Οι πρώτες ανασκαφές στα τέλη του 19ου αιώνα από τον V. Bérard¹ αποκάλυψαν το κύριο θέμα στην αφίδα του ιερού βήματος, την παράσταση των «Καλών Καιρών», που σήμερα είναι κατεστραμμένο. Έκτοτε, με τις ανασκαφές του Αναστασίου Ορλάνδου το 1934, το 1936 και το 1964, αποκαλύφθηκαν ολόκληρο το σχέδιο του κτιρίου καθώς και τα ψηφιδωτά του, ενώ αργότερα η εκτενής δημοσίευση του μνημείου από τον ίδιο και η λεπτομερής ανάλυση του κειμένου της επιγραφής² έδωσαν νέο έναυσμα για να παρουσιασθούν καινούργιες προτάσεις, ιδιαίτερα ως προς τη χρονολόγηση των ψηφιδωτών. Πολλοί επιφανείς μελετητές ασχολήθηκαν με τα ψηφιδωτά της βασιλικής, όπως οι H. Stern³, R. Ginouvès⁴, J.-P. Sodini⁵, M. Spiro⁶ και κυρίως, τα τελευταία χρόνια, η Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά που αφιέρωσε σε αυτά εκτενή ανάλυση⁷.

Τα ψηφιδωτά της βασιλικής χρονολογήθηκαν από τον Α. Ορλάνδο στο τρίτο τέταρτο του 4ου αιώνα, περί το 350-375. Η Μ. Spiro τα κατατάσσει στο δεύτερο μισό

του 5ου αιώνα, ενώ η Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά θεωρεί ότι κατασκευάστηκαν προς τα τέλη του 5ου αιώνα. Σε μεταγενέστερη εποχή – ίσως στα μέσα του 6ου αιώνα – ανήκουν τα ψηφιδωτά του επιμήκους χώρου, που αποκαλύφθηκε στο βορειοανατολικό τμήμα της βασιλικής και το οποίο ήταν πιθανότατα παρεκκλήσιο. Στο κεντρικό κλίτος, στο quadratum poruli, αμέσως πριν από το άνοιγμα επικοινωνίας με το νάρθηκα, από τη λεγόμενη βασιλίο πύλη, το ψηφιδωτό πλαίσιο της δυτικής πλευράς διακόπτεται από επιγραφή μέσα σε tabula ansata (Εικ. 2). Με το επιγραφικό αυτό κείμενο, που αποκάλυψε πρώτος ο Α. Ορλάνδος⁸, έχουν ασχοληθεί πολλοί και επιφανείς βυζαντινολόγοι⁹. Η μεταγραφή που παραθέτω, καθώς και η μετάφραση στα ελληνικά από τη γαλλική απόδοση του κειμένου, προέρχεται από την εργασία του D. Feissel¹⁰.

*Τῷ σεπτῷ τούτου τεμένους: ἐν ἱερεῦσιν
ἐννεακαίδεκατος: Θύρσος ὁ οσιώ(τατος) ἡγήσάμενος
ἀμφοτέρων ἔκρουσεν προσηγορίας πᾶσιν ἐσθλοῖς·
καὶ μαρτυρῶ τὰ κτίσματα καὶ λίθου λεπταλέης
εὐσύνθετος κῶ[σ]μ[ος]-----].*

(Δέκατος ἑνατος κατὰ την αριθμητικὴν τάξιν των ἱερέων, ὁ οσιώτατος Θύρσος, ὁ ὁποῖος διετέλεσε επικεφαλῆς αὐτοῦ τοῦ σεβάσμιου τεμένους, ἐπεσκίασε με

1. V. Bérard, Tégée et la Tégéatide, *BCH* 17 (1893), σ. 13.

2. Ά.Κ. Όρλάνδος, Παλαιοχριστιανικά καὶ βυζαντινά μνημεῖα Τεγέας- Νυκλίου, *ABME* 12 (1973), σ. 12-81.

3. *Le calendrier de 354*, Παρίσι 1953, σ. 223, 238, 239, 261, 297.

4. La mosaïque des Mois à Argos, *BCH* 81 (1957), σ. 258, 259, 267.

5. Mosaïques paléochrétiennes de Grèce, *BCH* 95 (1970), σ. 709 και σημ. 17.

6. *Critical Corpus of the Mosaic Pavements on the Greek Mainland, Fourth/Sixth Centuries, with Architectural Surveys*, Νέα Υόρκη και Λονδίνο 1978, σ. 179-196, 655.

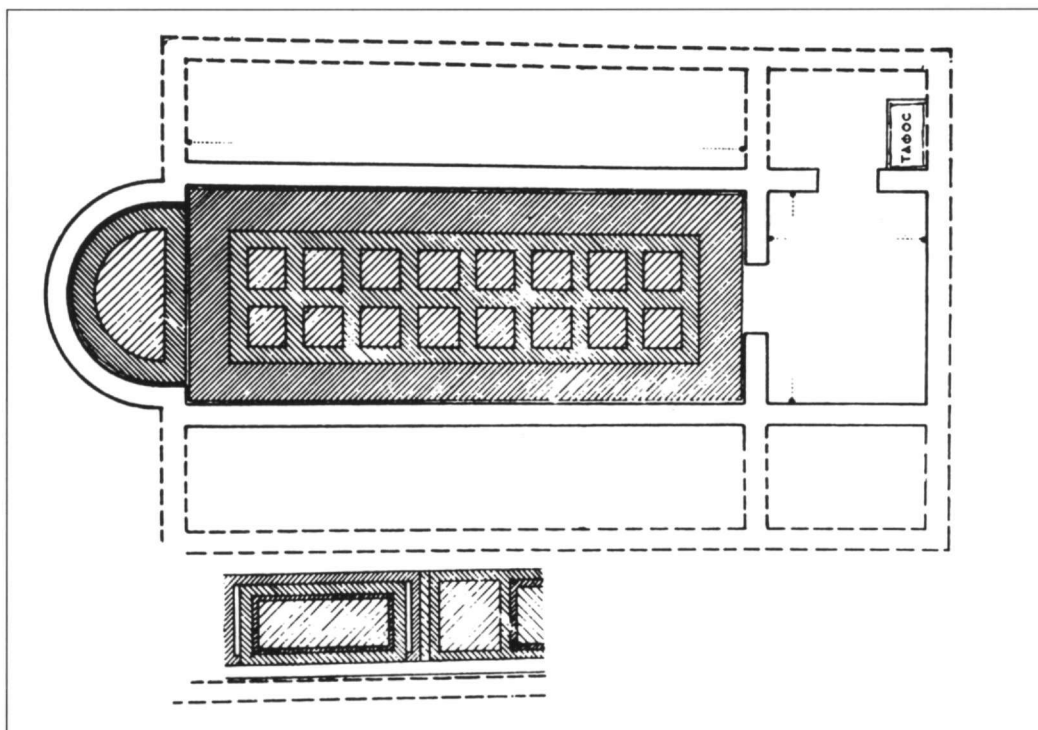
7. Η χρονολόγηση τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς τοῦ Θύρσου στὴν Τεγέα, *Ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Στυλ. Πελεκανίδη*, Θεσσαλονίκη 1983 (*Μακεδονικά*, Παράρτημα 5), σ. 1-22 και η ἴδια, *Σύνταγμα των παλαιοχριστιανικῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων*

της Ελλάδος, II: Πελοπόννησος - Στερεά Ελλάδα, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 77-80.

8. *AA* 1934, σ. 156.

9. G. A. Sotiriou, Die altchristlichen Basiliken Griechenlands, *Atti, IV Congrès International d'archéologie chrétienne, 1938*, I, 1940, σ. 365, εικ. 13. Ά. Όρλάνδος, *ABME* 12 (1973), σ. 50-55, πίν. Α. Δ.Ι. Πάλλας, Παλαιοχριστιανικές ρυθμικές επιγραφές, *RBSN*, N.S. 10/11 (1973-1974), σ. 41-42, εικ. 1. Ο. Ι. Ševčenko, στο βιβλίο της Μ. Spiro (βλ. παραπάνω, υποσημ. 6), σ. 655, μετέφρασε στα αγγλικά το κείμενο της επιγραφής. Τελευταία ο D. Feissel στο *Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance*, III. Inscriptions du Péloponnèse (à l'exception de Mistra), *TM* 9 (1985), σ. 296-297, αριθ. 38, παρουσίασε και σχολίασε με λεπτομέρειες το κείμενο.

10. Feissel, ό.π.

Εικ. 1. Τεγέα. Κάτοψη της βασιλικής του Θύρσου και του παρεκκλησίου (:).

όλα τα σπουδαία προτερήματά του τις ονομασίες των μεν και των δε. Το μαρτυρούν τα κτίσματα και η διακόσμηση που έχει συντεθεί όμορφα από μάρμαρο σε μικρά κομμάτια).

Το παραπάνω κείμενο έχει αποδοθεί τόσο στα νέα ελληνικά, όσο και στις σύγχρονες ευρωπαϊκές γλώσσες, με την ίδια περίπου έννοια, από όλους τους μελετητές. Σύμφωνα με την ερμηνεία του Α. Ορλάνδου, η επιγραφή είναι έμμετρη (σε προσωδιακό δακτυλικό εξάμετρο) και το κείμενο ομηρίζει. Ο Ι. Ševčenko μόνο στους δύο τελευταίους στίχους επισημαίνει τμήμα εξαμέτρου, ενώ ο D. Feissel σημειώνει ότι πρόκειται για λόγιο πεζό λόγο με μετρικές παρεμβολές. Οι μελετητές, εξάλλου, προτείνουν διάφορες εκδοχές ως προς το περιεχόμενο του κειμένου: η επικρατέστερη και περισσότερο διαδεδομένη είναι αυτή που υποστηρίζει ότι ο Θύρσος ήταν ο δέκατος ένατος κατά χρονολογική σειρά επίσκοπος Τεγέας. Άλλη πρόταση, ως προς την ιδιότητα του Θύρσου,

διατύπωσε ο Ορλάνδος, πρόταση που υιοθέτησε και ο Feissel: ο Θύρσος ήταν πιθανότατα ηγούμενος μονής, της οποίας η βασιλική ήταν το καθολικό¹¹.

Το άλλο ερώτημα που τίθεται είναι από ποιους απέκρυψε τις προσηγορίες, ποιων επεσκίασε τα ονόματα. Η απάντηση των περισσότερων μελετητών είναι ότι απέκρυψε τα ονόματα ζεύγους δωρητών. Ο Δ. Πάλλας εισηγήθηκε την ακόλουθη άποψη: το οικοδόμημα και τα ψηφιδωτά του εκτελέστηκαν με χορηγίες δύο προυχόντων προς τον επίσκοπο Θύρσο, ο οποίος εν τω μεταξύ πέθανε και τα ονόματα παρέμειναν άγνωστα. Σύμφωνα με τον Ι. Ševčenko, ο Θύρσος με τη λάμψη των οικοδομημάτων που ανήγειρε, απέκρυψε το όνομα των προκατόχων του. Ο J.-P. Caillet γράφει¹² ότι η επιγραφή που αναφέρεται στον Θύρσο και βρισκόταν στον κύριο άξονα του κεντρικού κλίτους φανερώνει την επιθυμία να τοποθετηθεί η αγγελία της δωρεάς του επισκόπου σε θέση περίοπτη και άμεσα σχετιζόμενη με την πορεία

11. Feissel, ό.π., σ. 297.

12. *Recherches sur l'organisation du décor des sanctuaires chrétiens de l'Occident européen et du monde hellénique à la fin de l'antiquité: le*

témoignage des dédicaces sur pavements de mosaïque (thèse présentée à l'Université de Paris IV, 1982), II, σ. 570, 584.

Εικ. 2. Βασιλική του Θύρσου. Κεντρικό κλίτος, δυτική πλευρά πλαισίου. Η επιγραφή.

της τελετής κατά τη λειτουργία. Αλλά, όπως ο ίδιος μελετητής σημειώνει, το επιγραφικό αυτοεγκώμιο του επισκόπου και κτήτορα εκπλήσσει, γιατί συνιστά αλαζονική εκδήλωση. Καθώς λοιπόν ο Caillet δεν βρίσκει απάντηση στο ερώτημά του, θεωρεί τη θέση και το περιεχόμενο της επιγραφής ως πράξη του επισκόπου, ο οποίος προσπαθεί να δικαιολογήσει στα μάτια του Θεού την αποστολή που του εμπιστεύθηκε επί της γης.

Το σιβυλλικό αυτό κείμενο δεν έχει ακόμα παραδώσει το κλειδί για την αποκρυπτογράφηση του, γράφει ο τελευταίος χρονικά σχολιαστής, ο D. Feissel, και συμπληρώνει ότι η ταύτιση του προσώπου του κτήτορα παραμένει ανοικτή στην έρευνα. Πώς είναι δυνατόν να αποδεχθούμε ότι προϋπήρξαν του Θύρσου δεκαοκτώ επίσκοποι ή ηγούμενοι Τεγέας έως τον 5ο αιώνα; Ο αριθμός αυτός είναι υπερβολικός και, εξάλλου, κανένα όνομα επισκόπου ή ηγουμένου δεν έχει διασωθεί.

Πιστεύω και θα προσπαθήσω να το αποδείξω ότι ο Θύρσος δεν διετέλεσε ούτε επίσκοπος ούτε ηγούμενος μονής στην Τεγέα. Θεωρώ ότι η επιγραφή δεν είναι κτητορική, αλλά αφιερωτική στο μάρτυρα Θύρσο. Την υπόθεση ότι πρόκειται για το μάρτυρα Θύρσο είχε απορρίψει ο Α. Ορλάνδος, χωρίς σχόλια και επιχειρήματα¹³. Έκτοτε η επιστημονική του αυθεντία απομά-

κρυνε τη δυνατότητα διατύπωσης κάθε άλλης πρότασης και κάθε άλλης ερμηνείας.

Το πρώτο στοιχείο που παρουσιάζω για να υποστηρίξω ότι πρόκειται για το μάρτυρα Θύρσο βασίζεται στην ανάγνωση του κειμένου. Στο στίχο 4, τον προτελευταίο, διαβάζω ως εξής: *καί μάρτυρι τὰ κτίσματα και όχι και μαρτυρ(ε)ῖ τὰ κτίσματα*. Στους όρους *ιερέυς*, στο επίθετο *όσιος-όσιώτατος* και στο αριθμητικό δέκατος ένατος στηρίχθηκαν κυρίως οι μελετητές για να χαρακτηρίσουν τον Θύρσο ως επίσκοπο: *Θύρσος ό όσιώτατος έν ιερεῦσιν έννεακαιδέκατος*. Ότι με τον όρο *ιερέυς* δηλώνεται ο επίσκοπος είναι γνωστό. Αλλά ο ίδιος όρος αποδίδεται και στους μάρτυρες. Ο όρος *ιερείον* σημαίνει το θυσιαζόμενον θύμα, και στον Ωριγένη διαβάζουμε τον όρο *ιερέυς* σχετιζόμενο με την προσφορά θυσίας: *...τίμιος τοίνυν έπέρχεται θάνατος ως όσίοις του Θεού... [ιερείς] οὔτω αί ψυχαι τών πεπελεκισμένων ένεκεν τής μαρτυρίας Ίησοῦ... και ὡσπερ ό άρχιερέυς θυσίαν έαυτὸν προσήνεγκεν Ίησοῦς Χριστός οὔτως οι ιερείς...θυσίαν έαυτούς προσφέρουσιν*¹⁴. Εξάλλου, ο όρος *κλήρος τών μαρτύρων* είναι γνωστός από τον Ευσέβιο¹⁵.

Νομίζω ότι δεν υπάρχει καμιά δυσκολία να αποδεχθούμε ότι ο οσιώτατος Θύρσος συγκαταλέγεται μεταξύ των

13. Ό.π. (υποσημ. 2), σ. 52.

14. Lampe, *PGL*, σ. 669.

15. *Εκκλησιαστική Ιστορία*, V, I, 26.

μαρτύρων. Το πρόβλημα όμως που απομένει είναι να δικαιολογήσουμε γιατί χαρακτηρίζεται ως δέκατος ένατος και να εντοπίσουμε ποιων τα ονόματα απέκρυψε. Ανατρέχοντας στα εορτολόγια επισημαίνουμε ότι η μνήμη του Θύρσου τελείται σε πολλές και διάφορες ημερομηνίες: στο συναξάριο Κωνσταντινουπόλεως η μνήμη του Θύρσου και της μάρτυρος Αγνής εορτάζεται στις 20 Ιανουαρίου. Στις 16 και 17 Αυγούστου διαβάζουμε: Θύρσου, Λευκίου και Κορωνάτου. Στις 14 Δεκεμβρίου: Θύρσου, Λευκίου, Καλλινίκου, Φιλήμονος, Απολλωνίου και λοιπών συντρόφων¹⁶. Εξάλλου, στο ρωμαϊκό μαρτυρολόγιο διαβάζουμε ότι στις 28 Ιανουαρίου τελείται η μνήμη των: Thyrsu, Leucio, Callinico et aliis XV in Asia¹⁷.

Με την τελευταία αυτή αναφορά βρισκόμαστε πολύ κοντά στον αριθμό δέκα εννέα και η ερμηνεία του κειμένου γίνεται αληθοφανής. Αλλά αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι την ίδια ημερομηνία, δηλαδή στις 28 Ιανουαρίου, τιμάται και ο μάρτυς Λεωνίδης του Λεχαιού¹⁸. Μπορεί να είναι δύσκολη η ιστορική απόδειξη, όμως είμαστε κοντά σε μια πελοποννησιακή παράδοση μαρτύρων. Εφόσον λοιπόν μπορούμε, έστω και κατά προσέγγιση, να δικαιολογήσουμε τον αριθμό δέκα εννέα, ως αναφερόμενον στους συναθλητές του Θύρσου, θα πρέπει να ερμηνεύσουμε και τη σύνταξη του κειμένου, το οποίο αναφέρει *ἀμφοτέρων ἔκρυψεν προσηγορίας*. Το πρόβλημα έθιξε και ο D. Feissel παρατηρώντας ότι το *ἀμφοτέροι* θα μπορούσε να έχει εδώ την πλατιά έννοια του «όλοι μαζί», που απαντά στα μεταγενέστερα ελληνικά κείμενα¹⁹.

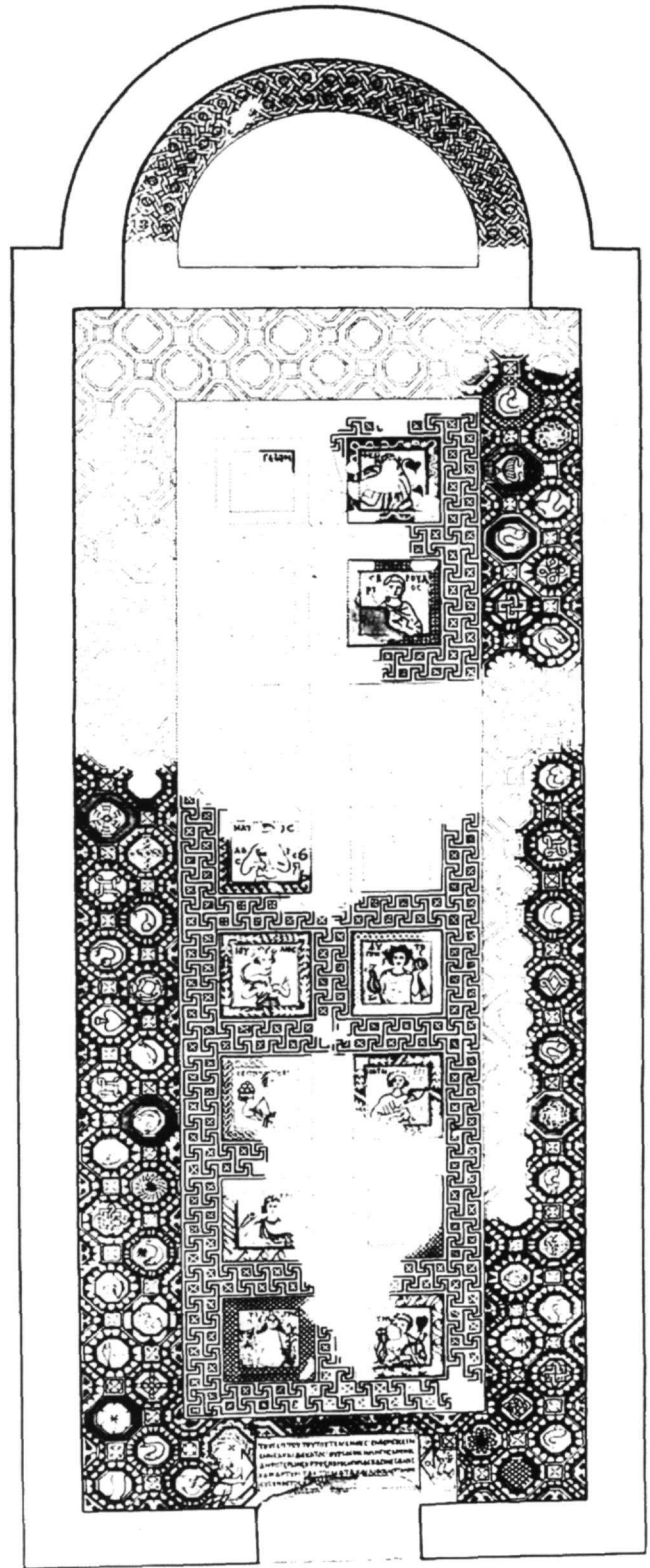
Σε τέσσερις ναούς της Κωνσταντινούπολης τιμάται η μνήμη του Θύρσου: α) Πλησίον των Ελενιανών που κτίστηκε στα τέλη του 4ου-αρχές του 5ου αι., β) στο ναό που έκτισε ο Ιουστινιανός επί Ιουστίνου Α', «τὸ τοῦ μάρτυρος Θύρσου ἔδος» κατά τον Προκόπιο, γ) στο ναό του Αγίου Θύρσου πλησίον του Αγίου Ησαΐα, που μαρτυρείται το 536 και δ) στο μαρτύριον του Αγίου Θύρσου πλησίον του εμβόλου του Μαυριανού που αναφέρεται στο Βίο

16. *Synaxarium CP*, στ. 407, 894, 905, 305-307. Βλ. *PG*, 116, στ. 508-537, 537-560· *BHG*, 1845, 1846.

17. *Martyrologium Romanum*, Propylaeum Decembris, σ. 38. Βλ. *AASS Januarii*, II, στ. 808· *BHL*, 8277-8280. Βλ. και Η. Hunger, *Byzantinische Namensdeutungen in iambischen Synaxarversen*, *Βυζαντινά* 13/1 (1985), σ. 14.

18. *PG* 116, στ. 552.

19. Ο D. Feissel παραπέμπει στον Α.-J. Festugière, *Les moines d'Orient*, II, 1961, σ. 136, σημ. 120. Βλ. επίσης Ε. Κριαράς, *Λεξικό τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς δημώδους γραμματείας*, Β', Θεσσαλονίκη 1971, λ. *ἀμφοτέροι*.

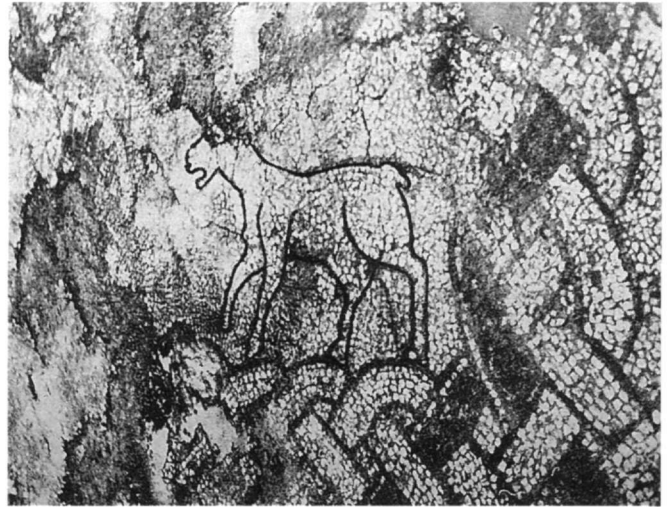

Εικ. 3. Βασιλική του Θύρσου. Το ψηφιδωτό δάπεδο του κεντρικού κλίτους.

του αγίου Ανδρέα του Σαλού²⁰. Αλλά και στην άσημη πόλη Γέννα της Λυκαονίας μία επιγραφή αναφέρει τους «ὄρους» του αγίου και ενδόξου μάρτυρος Θύρσου²¹. Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν μπορούμε να κατανοήσουμε το κείμενο και να δεχθούμε ότι ο επικεφαλής αυτού του σεβάσμιου τεμένους, ο οσιώτατος Θύρσος, επεσκίασε τα ονόματα των δεκαοκτώ άλλων συναθλητών του, που ήταν όλοι αγαθοί και γενναίοι. Και προς τιμήν του μάρτυρα έγιναν τα κτίσματα και ο ευσύνθετος κόσμος, η διακόσμηση του ναού.

Ότι πρόκειται για βασιλική αφιερωμένη στη μνήμη του μάρτυρα Θύρσου αποδεικνύεται και από άλλα στοιχεία. Κοντά στη θύρα του νόρθηκα αποκαλύφθηκε ορθογώνιος τάφος, ο οποίος ως μόνο κτέρισμα περιείχε ένα γυάλινο φιαλίδιο με μακρύ και στενό λαιμό²² (Εικ. 1). Όπως είναι γνωστό, οι τάφοι των μαρτύρων στις ελλαδικές χώρες βρίσκονται εκτός του ιερού βήματος. Αποκαλύπτονται συνήθως μέσα στο ναό, σε διάφορες θέσεις, ανάμεσα στις οποίες και στις πλευρές του νόρθηκα²³, όπως εδώ, στη βασιλική της Τεγέας.

Άλλο επιχείρημα, ότι πρόκειται για βασιλική αφιερωμένη στο μάρτυρα Θύρσο, αντλώ από την ψηφιδωτή διακόσμηση (Εικ. 3). Το κεντρικό κλίτος έχει πλαίσιο από οκτάγωνα και μικρά τετράγωνα. Τα οκτάγωνα έχουν στο κέντρο τους διάφορα θέματα, όπως ψάρια, αγγεία, ρόδακες. Το κύριο θέμα αποτελείται από δεκαέξι πίνακες, που απεικονίζουν προσωποποιήσεις των δώδεκα μηνών και των τεσσάρων ποταμών. Είναι γνωστό ότι συχνά οι τέσσερις ποταμοί απαντούν σε μνημεία που είναι αφιερωμένα στη λατρεία των μαρτύρων²⁴ και η απεικόνιση των ποταμών του Παραδείσου έχει εσχολογική σημασία. Στη βασιλική της Τεγέας οι ποταμοί εντάσσονται σε ένα συμβολισμό εξάρτησης της επίγειας ζωής από την ουράνια. Οι δώδεκα μήνες συμβολίζουν τη ζωή επί της γης και οι τέσσερις ποταμοί του Παραδείσου την άλλη ζωή, την ουράνια. Έτσι η παράσταση εισάγει τους πιστούς στον τόπο αναψύξεως και τρυφής από τη Σοφία του Θεού. Αλλά και στο παρεκκλήσιο που αποκαλύφθηκε στο βορειοανατολικό τμήμα της βασιλικής και που σώζει ψηφιδωτή διακόσμηση του βου αιώνα, εικονίζεται ζώο μέσα σε φυσικό τοπίο (Εικ. 4) και πτηνό. Ανάμεσα

Εικ. 4. Βασιλική του Θύρσου. Τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου πιθανότατα από το παρεκκλήσιο (:).

στο πρώτο και στο δεύτερο διάχωρο διαβάζεται η επιγραφή: Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος, σὺν Υἱῷ καὶ Πνεύματι (Ἄγιῳ) (Εικ. 5). Η τριπλή αυτή επευφήμιση απαντά συχνά σε μαρτύρια και πηγάζει από την Αποκάλυψη. Θυμίζει τη διακόσμηση που έκανε η Γάλλια Πλακιδία στη Ραβέννα, όπου πάνω από τη θύρα εισόδου εικονίζονται οι τέσσερις ποταμοί του Παραδείσου και οκτώ στίχοι περιγράφουν την εικονιζόμενη παράσταση: ο Χριστός, ο Λόγος του Θεού, περιβάλλεται από ζώα της Αποκάλυψης που ψάλλουν τρεις φορές το «Ἄγιος»²⁵.

Πέρασαν πολλοί αιώνες από τότε που κτίστηκε και διακοσμήθηκε η βασιλική της Τεγέας προς τιμήν του μάρτυρα Θύρσου. Το 1468 με 1473 ο Μιχαήλ Αποστόλης συνέταξε επιγράμματα στις δεσποτικές εορτές και στους αγίους της Εκκλησίας σε αρχαία ποιητική γλώσσα. Στις 14 Δεκεμβρίου αφιερώνει ένα επίγραμμα στο μάρτυρα Θύρσο, οι δύο τελευταίοι στίχοι του οποίου έχουν ως εξής:

Θύρσον ἀγακλειτοῖο δίοιο τ' ἀπέπτη θυμὸς
ἐς μακάρων νήσους, ἄφθιτον ἐς δάπεδον²⁶.

(Πέταξε η ψυχή του ενδόξου Θύρσου στις νήσους των μακάρων, αλλά παραμένει άφθαρτος στο δάπεδο).

20. R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin. Ière partie: Le siège de Constantinople et le patriarcat oecuménique*, III: *Les églises et les monastères*, Paris 1969², σ. 247-248.

21. *AnBoll* 26 (1907), σ. 465.

22. Ορλάνδος, ό.π. (υποσημ. 2), σ. 15.

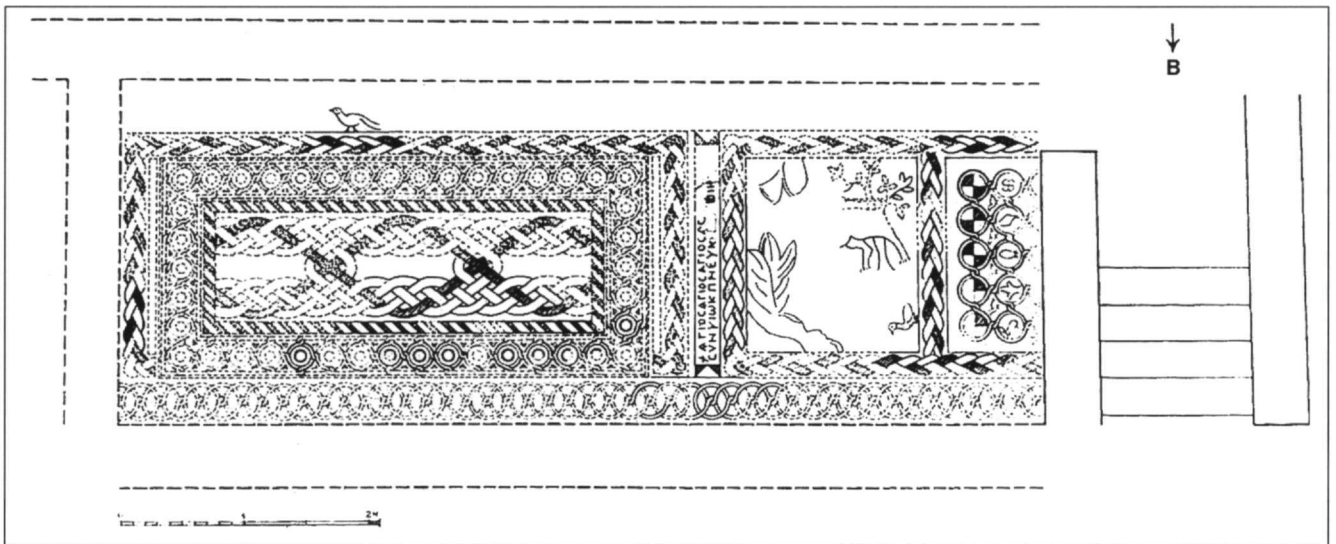
23. Γ. και Μ. Σωτηρίου, *Η βασιλική τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλο-*

νίκης, Αθήνα 1952, σ. 63, σημ. 4. A. Grabar, *Martyrium I*, σ. 335-356.

24. P.-A. Février, *Les quatre fleuves du Paradis*, *RAC* 33 (1956), σ. 189, 197.

25. Ό.π., σ. 190.

26. Β. Λαούρδα, Μιχαήλ Ἀποστόλη ανέκδοτα ἐπιγράμματα, *ΕΕΒΣ* 20 (1950), σ. 181.

Εικ. 5. Βασιλική του Θύρσου. Το ψηφιδωτό δάπεδο του παρεκκλησίου (;).

Γνώριζε τότε ο Μιχαήλ Αποστόλης τη βασιλική, τα ψηφιδωτά και την επιγραφή της; Είναι πολύ πιθανό. Με την ανάλυση που προηγήθηκε, τόσο του κεμένου όσο και των αρχιτεκτονικών και διακοσμητικών στοιχείων, νομίζω ότι μπορεί πλέον να γίνει αποδεκτό ότι η βασιλική της Τεγέας ήταν αφιερωμένη στη μνήμη του μάρτυρα Θύρσου. Αν η Κόρινθος είχε τον Κοδράτο

και άλλους μάρτυρες, το Λέχαιο τον Λεωνίδα, γιατί η Τεγέα, σημαντικό παλαιοχριστιανικό κέντρο, να μην τιμούσε το μάρτυρα Θύρσο; Και είναι το συμπέρασμα αυτό άλλο ένα παράδειγμα, όπου λόγος και τέχνη ενώνονται για να παραδώσουν ένα μήνυμα.

Πανεπιστήμιο Κρήτης

Anna Avramea

LA BASILIQUE PALÉOCHRÉTIENNE DE THYRSOS À TÉGÉE ET SON INSCRIPTION

La grande basilique à trois nefs de Tégée, appelée « basilique de Thyrso », a préoccupé plusieurs savants qui ont analysé l'iconographie, le style et la date des pavements de mosaïques et surtout ont essayé d'interpréter le contenu du texte de son inscription. Ce texte sibyllin a suscité plusieurs interprétations parmi lesquelles prédominent celles qui soutiennent que Thyrso, mentionné dans le texte, fut un

évêque ou un higoumène de Tégée.

En réexaminant les données de l'inscription et en les mettant en relation avec les éléments iconographiques et architecturaux, nous aboutissons à la conclusion que Thyrso ne fut ni évêque, ni higoumène de Tégée. Cette basilique a été érigée et décorée en l'honneur du martyr Thyrso.